

ІННОВАЦІЙНИЙ ФАКТОР СТРУКТУРНИХ ЗРУШЕНЬ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено тенденції інноваційного розвитку промислових підприємств Житомирської області у контексті структурних трансформацій економіки України. Наведений авторський погляд на регіональний розвиток інноваційної активності суб'єктів господарювання в умовах обмеженого зовнішнього фінансування та самофінансування підприємств. Проаналізований вплив наукової діяльності підприємств на рівень інноваційного розвитку регіону.

Постановка проблеми

В Україні проблема структурних трансформацій економіки на інноваційній основі є надзвичайно актуальною. Ресурсно-технологічний потенціал сучасних підприємств не відповідає вимогам сьогодення. Рівень їхнього господарювання очевидний – у рейтингу країн за рівнем досягнутої продуктивності праці Україна посідає 51 місце серед країн світу. Експорт сировини і продукції низького ступеня перероблення (напівфабрикатів) з України в 4–10 разів перевищує аналогічний показник Чехії, Угорщини та Польщі, що надзвичайно небезпечно, оскільки природні ресурси обмежені й вичерпні. З іншого боку, таке спрямування експорту може призвести до надмірного розвитку добувних галузей, ще більшого занепаду наукомістких галузей і негативної переструктуризації економіки.

Аналіз останніх досліджень

Достатньо ґрунтовні дослідження проблеми інноваційної активності підприємств, а також обґрунтування стратегій їх технологічного розвитку на прикладі окремих країн та регіонів (у тому числі з трансформаційним процесом економіки) знайшли своє відображення в роботах таких зарубіжних вчених, як: Г. Варламова, П. Друкера, С. Ільяшенко, Д. Норта, А. Олейника, Б. Твіста, Б. Санто, І. Шумпетера, К. Холта, Г. Хучек, а також у працях таких вітчизняних фахівців, як О. Амоша, Р. Акбердіна, А. Власова, А. Гальчинського, М. Гамана, О. Лапко, С. Покропивного, З. Румянцева, Н. Саломатін, В. Семіноженко, С. Тарасенко, С. Шапіто. Разом з тим, недостатньо дослідженими залишаються такі важливі аспекти цієї проблеми, як регіональна політика активізації інноваційної активності промислових підприємств за видами діяльності, стратегічні інструменти вибору та обґрунтування регіонально-інноваційної політики інноваційного розвитку економіки регіону трансформаційного типу.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є сучасні концепції інноваційного розвитку суб'єктів

господарювання в умовах обмеженого зовнішнього фінансування.

Методологічною основою є діалектичний метод пізнання процесів структурних трансформацій економіки промислових інноваційноактивних підприємств. Загальнонаукові методи досліджень, зокрема, аналіз та синтез, використані при дослідженні впливу показників діяльності підприємств на рівень інноваційного розвитку регіону.

Результати дослідження

Наразі низькою є інноваційна активність українських підприємств. Кількість інноваційно активних промислових підприємств у Житомирській області протягом 90-х років XX ст. постійно знижувалася: з 26,0% у 1994 р. до 13,5% у 1999 р. У 2007 році їхня кількість становила 37 (10,5%), а в 2010 рр. їх кількість зросла до 42 (12,4 %). Кількість впроваджених прогресивних технологічних процесів зменшилася у 2 рази (в 2000 р. було впроваджено 40, а в 2010 р. – 20), у тому числі ресурсозберігаючих – зменшилося на 58,8 %, кількість освоєних нових видів продукції – на 95,1% [8].

Необхідність активізації інноваційної діяльності в Україні очевидна. Перехід до інноваційного типу розвитку є для неї неодмінною умовою входження на рівних у світовий економічний простір, і для цього необхідні цілеспрямовані зусилля держави на формування сприйнятливої до інновацій економічної системи, створення такого механізму економічної взаємодії суб'єктів господарювання, за якого б конкурентні переваги здобувалися лише завдяки активній інноваційній діяльності та ефективним інноваційним рішенням.

Трансформація української економіки в ринковий режим функціонування супроводжується поглибленням науково-технічного і технологічного відставання від індустріально-розвинених країн. В Україні витрати на науку з кожним роком зменшуються і суттєво відстають від світових лідерів. Так, зменшилася питома вага витрат на фінансування наукових та науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті (ВВП) (рисунок 1).

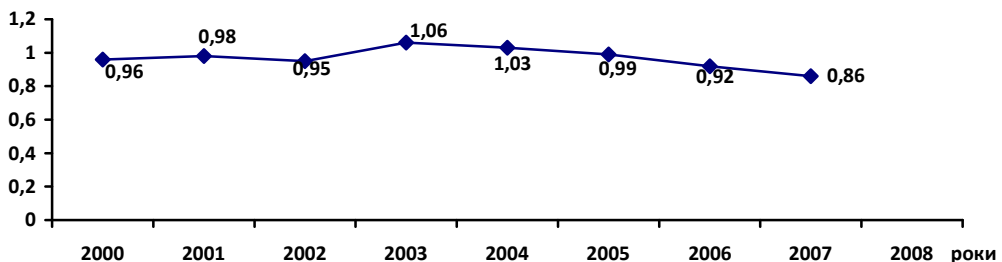

Рис. 1. Питома вага витрат на фінансування наукових та науково-технічних робіт у ВВП України

Джерело: [1, 3, 9].

З наведених даних видно, що у 2007 році питома вага витрат на фінансування науки у ВВП була найнижчою за останні 10 років. Це було викликано як хронічним бюджетним дефіцитом в Україні, так і відсутністю чітко вираженої державної науково-технічної політики, що призвело до втрати престижу науки.

Зменшення обсягів фінансування призводить до зниження творчої активності науковців, скорочення кількості виконаних наукових розробок у регіонах, хоча за останні 5 років чисельність працівників основної діяльності наукових організацій Житомирської області дещо зросла (табл. 1).

Таблиця 1. Кількість фахівців вищої кваліфікації в Житомирській області

Категорії фахівців	Фахівці, що мають науковий ступінь											
	доктора наук						кандидата наук					
	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Всього	44	54	60	63	69	91	461	685	775	818	870	927
у т. ч. мають вчене звання:	5	8	8	7	17	18	1	1	1	2	6	5
- академіка	2	3	3	2	3	6	5	8	7	5	6	7
- члена-кореспондента	28	41	42	47	53	55	5	14	14	18	14	16
- професора	9	7	11	9	9	24	242	358	407	415	492	485
- доцента												
- старшого наукового співробітника	5	2	2	3	6	9	31	38	38	42	52	50

Джерело: [8].

У цілому, по Житомирській області кількість працівників наукових організацій за останні роки зменшилася з 618 осіб у 2005 році до 424 осіб у 2010 році.

Основними причинами такого скорочення є відсутність фінансування наукових досліджень, скорочення обсягів виробництва на підприємствах (відповідно, відсутність засобів у замовників наукових досліджень у сфері реалізації інновацій), відсутність мотивації у наукових співробітників при проведенні досліджень.

Не дивлячись на те, що наша держава все більше закуповує за кордоном нове обладнання, технології, матеріали і „ноу-хау”, значна частина з них уже не відрізняється новизною. Ще більше загострилася несприйнятливність до досягнень НТП. Комерціалізація нововведень знаходить своє втілення, головним чином, на стадії їхнього випуску і застосування, де і завершується інноваційний цикл. Тут проблема поширення або тиражування інновацій, з одного боку, викликана недоліком вискоєфективної продукції і технологій, що містять інноваційні рішення, з іншого боку – обумовлена слабкими адаптаційними можливостями підприємств до нововведень через міжгалузеві розходження у техніко-економічному рівні виробництва.

Але саме у цій сфері знаходиться найбільш вузьке місце інноваційного циклу, інвестувати який можна тільки шляхом подолання технічної відсталості підприємств і створення економічних передумов для масового фінансування інноваційних розробок. Аналіз джерел фінансування наукових та науково-технічних робіт наведений у (табл. 2).

Таблиця 2. Розподіл обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування

Джерела фінансування	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Всього,	3281,0	10651,6	10147,6	15978,8	21347,1	15474,7	19462,1
у тому числі за рахунок	2114,2	7254,9	6944,3	9701,1	12489,5	9552,8	10755,4
держбюджету	7,3	1355,8	1879,7	4591,7	6556,2	4278,3	7312,5
власних коштів	1149,5	1555,5	1263,6	1613,3	2301,4	1643,6	1304,2
коштів замовників вітчизняних іноземних держав інших джерел	1149,5	1555,5	969,8	1550,6	1844,8	1445,7	1239,1
	-	-	293,8	62,7	456,6	197,9	65,1
	10,0	485,4	60,0	72,7	-	-	90,0

Джерело: [8].

Представлені дані показують, що, в загальному, фінансування інноваційної діяльності має позитивну динаміку. Обсяг коштів з різних джерел, спрямованих на фінансування наукових та науково-технічних розробок, збільшився з 3281,0 тис. грн у 2000 р. до 19462,1 тис. грн у 2010 р. При цьому, питома вага джерел фінансування не зазнала суттєвих змін. 55,3 % надходжень на фінансування наукових та науково-технічних розробок надходить зі загальнодержавного бюджету, 6,7 % і 6,4 % – з коштів іноземних та вітчизняних замовників. Іноземні держави взагалі не поспішають вкладати кошти у покращення науково-технічного потенціалу області. Єдине джерело фінансування за аналізований період часу 2000–2010 рр. відрізняється прискореним зростанням – це фінансування за рахунок власних коштів наукових організацій. Однак, ця сума є досить мізерною у порівнянні з загальною сумою вкладень і не відіграє суттєвої ролі на ринку інноваційних розробок. Види науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, відображені у (табл. 3).

Таблиця 3. Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій, за видами робіт, у фактичних цінах, тис. грн

Роки	Всього, в т.ч.	Фунд. дослідження	Прикл. дослідження	Наук.-техн. розробки	Наук.-техн. послуги
2000	3253,3	1089,8	879,3	200,3	1083,9
2005	10653,1	2593,2	3947,3	274,6	3838,0
2006	10427,9	3009,2	4843,5		2575,2
2007	16805,5	4296,7	6032,9	2763,4	3712,5
2008	22154,5	3985,2	6383,2	4675,7	4110,4
2009	17300,1	3378,4	8368,6	2207,8	3345,3
2010	20562,1	3780,2	7448,8	5678,1	3655,0

Джерело: [8].

У 2010 р. близько третини (36,2%) наукових та науково-технічних робіт склали прикладні дослідження, 18,4 % – фундаментальні дослідження та 17,8 % – науково-технічні послуги і 27,6 % – науково-технічні розробки. Лише п'ята частина робіт інноваційного характеру у державі фінансується в академічному секторі, в той час, як більшість інноваційних розробок створюється у місцях виникнення їх ідей й безпосереднього впровадження у виробництво, що суттєво скорочує тривалість циклу інноваційних розробок і здатне за неналежного фінансування прискорити отримання корисного ефекту від інновацій.

Вкрай низька технологічна оснащеність більшості промислових підприємств змушує впроваджувати сучасні енергозберігаючі та безвідходні технології, хоча їх кількість зменшилася з 40 у 2000 р. до 20 одиниць в 2010 р. (табл. 4.).

Таблиця 4. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Інновації	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Впроваджено нових технологічних процесів	40	25	31	30	18	20
з них:						
маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних	17	15	16	7	9	7
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції, найменувань	452	90	35	24	16	22

Джерело: [8].

Найважливішим завданням інноваційної діяльності промислових підприємств, що забезпечують в даний час інноваційний шлях розвитку промисловості регіону, є відновлення продукції й технології.

Активний розвиток будь-якої галузі, у т.ч. й промисловості, залежить, значною мірою, від сприйнятливості її підприємств до нововведень. Проте, в останні роки рівень інноваційної активності підприємств знижується. Так, у 2010 р. тільки 34 промислові підприємства впроваджували інновації, або 50 % до їх загальної кількості.

Всього на інноваційні роботи у 2010 р. підприємства витратили 28417,3 тис. грн, що майже на половину менше (46,3%) проти 2007 р. (у фактичних цінах). З них 25562,2 тис. грн (90,0%) – на придбання машин, обладнання та програмне забезпечення, 9,7 % – на маркетинг і рекламу та інші. При цьому, частка загальних інноваційних витрат у загальній сумі реалізованої інноваційної продукції становила 17,2 % (у 2007 р. – 27,2%).

В загальній кількості інноваційно активних промислових підприємств 31,0 % припадає на харчову промисловість; 21,4 % – на машинобудування; 11,9 % – на хімічну та нафтохімічну промисловість; 11,9 % – на виробництво машин та устаткування.

Нові чи значно удосконалені виробничі процеси розробляли і впроваджували 30 підприємств. Ними впроваджено 20 прогресивних технологічних процесів, що на 64,5 % менше, ніж у 2007 році. Більше третини технологічних процесів спрямовано на економне використання матеріальних і енергетичних ресурсів. Всі прогресивні технологічні процеси використані у переробній та добувній промисловостях.

В умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів, розв'язання проблеми забезпечення достатнього фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності вимагає пошуку перспективних джерел фінансування, серед яких – банківське кредитування. Проте, високі процентні ставки не дозволяють підприємствам широко залучати кредити банків.

Впровадження інновацій вплинуло, головним чином, на розширення асортименту продукції, на що вказали 83,3 % обстежених підприємств, збереження і розширення традиційних ринків збуту – 69,4 %, забезпечення відповідності сучасним правилам і стандартам, поліпшення умов праці та створення нових ринків збуту в Україні – по 58,3 %, зростання виробничих потужностей – 50 % [5, с. 53].

Слід зазначити, що до зниження інноваційної активності підприємств призводить цілий ряд факторів. Серед головних, які стримували інноваційну активність, були: нестача власних коштів – 83% від загальної кількості обстежених підприємств, недостатня фінансова підтримка держави – 50%, великі витрати на нововведення – 46,8 %, високий економічний ризик – 38,2 %, недосконалість законодавчої бази – 31,3 %, тривалий термін окупності нововведень – 30,5%, відсутність фінансових коштів у замовника – 27,3 %. Кожне п'яте підприємство відчувало нестачу інформації про ринки збуту та про нові технології, кожне четверте – відмічає низький платоспроможний попит на

нову продукцію [5, с. 54].

З усього обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості Житомирської області за рахунок власних коштів фінансувалося 70,2 %, 7,3 % – за рахунок держбюджету, 4,3 % – за рахунок місцевих бюджетів і 18,2 % – за рахунок інших джерел.

Досить мала питома вага підприємств, що здійснювали інновації, у виробництві деревини та виробів з неї, металургії та обробленні металу, у виробництві меблів, тобто тих видів діяльності, що становлять пріоритет у розвитку економіки регіону.

Основними причинами такого стану інноваційної діяльності Житомирській області є: відсутність фінансування наукових досліджень, скорочення обсягів виробництва на підприємствах (відповідно, відсутність засобів у замовників наукових досліджень), відсутність мотивації в наукових співробітників при проведенні досліджень.

Виправити ситуацію у бік покращення має застосування ресурсно-інноваційної стратегії розвитку промислових підприємств регіону.

Висновки

Низька інноваційна активність вітчизняних підприємств обумовлена різними причинами. Серед них:

- фрагментарність, непослідовність і незавершеність економічної трансформації;
- орієнтація економіки на інвестування розвитку виробництв, а не на активізацію інноваційної діяльності;
- відсутність розвинутої інноваційної інфраструктури;
- орієнтація на імпорт високотехнологічного устаткування, недостатня увага до розвитку власного науково-технічного потенціалу;
- відсутність кваліфікованого управління інноваційними процесами, спрямованого на підвищення якості продукції, отримання конкурентних переваг;
- недосконалість інструментів правового регулювання інноваційної діяльності, особливо у сфері захисту прав інтелектуальної власності.

Наслідком цього є неспроможність державних органів управління своєчасно здійснювати необхідні структурні зміни в економіці, господарському комплексі країни, що поглиблює технологічне відставання України від розвинутих країн. Несприйнятливість вітчизняного інституційного середовища до інновацій спричиняє також недостатні темпи розвитку підприємництва.

Перспективи подальших досліджень

Отримані оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств можуть бути застосовані при розробці ресурсно-інноваційної стратегії розвитку перехідної економіки, а ефективні показники інноваційної активності можуть

бути досягнуті лише у разі виконання низки скоординованих заходів як з боку держави, так і регіональних органів виконавчої влади.

Література

1. Козоріз М.А. Аналіз фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні / М.А. Козоріз, О.Б. Жихор // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 306–313.
 2. Лопатинський Ю.М. Інституціоналізація транзитивної економіки / Ю.М. Лопатинський . // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – Випуск 103-1. – 2006. – С. – 229–232.
 3. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія / [за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка]. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. – 621 с.
 4. Олейник А.Н. Институциональная экономика: учебное пособие / А.Н. Олейник. – М.: Инфра-М, 2002. – 416 с.
 5. Осовська Г.В. Тенденції інноваційного розвитку регіону / Г.В. Осовська, В.А. Вакалюк, О.А. Осовський // «Прометей»: Регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2006. – № 2(20). – С. 52–56.
 6. Семіноженко В.П. Україна: шлях до постіндустріальної цивілізації / В.П. Семіноженко. – Харків: Константа, 2005. – 360 с.
 7. Скірка Н.Я. Ефективність структурних трансформацій економіки України / Н.Я. Скірка // Науковий вісник НЛТУ України. – 2007. – Вип. 17.2. – С. 204–208.
 8. Статистичний щорічник Житомирської області за 2010 рік / Держкомстат України / за редакцією Г.А. Пашинської. – Житомир: Головне управління статистики у Житомирській області, 2010. – 476 с.
 9. Статистичний щорічник України за 2010 р. / Держкомстат України / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2011. – 591 с.
-
-